

נח פּרילוצקי

לאַקשן

סענדער: זיי מיר מוחל, וואָס כ'וועל דיר שטערן אין דער אַרבעט,
דערצו נאָך אַזוי שפּעט....

קלמן: וואָס איז דער מער?

סענדער: ביסט דאָך עפעס אַ פֿילאָלאָג -- פֿאַרענטפֿער מיר אַ שאלה:
איז _לאַקשן_ אַ ייִדיש וואָרט? איך דאַרף דאָס וויסן מיטן לעבן.

קלמן: מיטן לעבן!?

סענדער: ס'איז אַ געוועט.... מיר זיינען היינט זאַלבעדריט געווען
אויף קאַלאַציע....

קלמן: מיינסט אַוודאי: אויף נאַכטמאַלצייט....

סענדער: אַ פֿיין וואָרט, כ'לעבן.... וווּ האָסטו דאָס גענאָשט?

קלמן: אין אַ שונדביכל: _די בייזע מומע אָדער די שלעכטע
שוועגערין; אַ העכסט אינטערעסאַנטער ראָמאַן אין צוויי טיילן_,
פֿאַרפֿאַסט פֿון משה מאַראַכאַווסקע (וואַרשע 1883).

זייט 46: "דער קוזין מיט זיין פֿרוי זיצן אין [אַזוי] עסן
נאַכטמאַלצייט".... אַ זייטל ווייטער אפֿילו: "די וועטשערע האָבן מיר
שוין אָפּגעגעסן".... הייסט עס, זענט איר געווען זאַלבעדריט אויף
נאַכטמאַלצייט?

סענדער: בערל, אַברהם און איך. אַברהם האָט לאַ עלינו אַ ביסל צו
טאָן מיטן מאָגן, האָט ער זיך געהייסן געבן זופּ. מ'דערלאַנגט: אַ
טעלער מאָגערע יוד, און אויפֿן דנאָ....

קלמן : אויפֿן דעק, ווילסטו געוויס זאָגן, אָדער אויפֿן בוידעם, ווי די פוילישע יידן רופֿן דאָס....

סענדער : זאָל זיין ווי דו זאָגסט.... שווימען עטלעכע שווינדזיכטיקע לאַקשן.... אַברהם נעמט אַ לעפֿל אין מויל אַרײַן, פֿאַרקרימט זיך און רופֿט זיך אָן :.... "ערשט יעצט זע איך, אַז לאַקשן זענען אַן אמת יידיש מאכל : יידן קאָכן דאָס, קען מען עס עסן ; דאָ האָט עס דעם מינדסטן טעם נישט."

בערל איז דאָך אַ "משה-קאַפּויער," וויל ער דווקא פונקט פֿאַרקערט : אויב אין אַ קריסטלעכער גאָרקיד קאָכט מען לאַקשן, איז אים אַ סימן, אַז דאָס געריכט איז נישט בלויז יידיש ; מער נישט : די יידן מאַכן דאָס בעסער.

געהערט אַ מעשה ! -- לאַקשן מיט יויד -- דאָס טראַדיציאָנעלישע יידישע געריכט, פֿרייטיק צו נאַכטס, ווען די בענטשליכט ברענען אין ריין אויסגעפּוצטע לייכטער, און דער טיש איז געגרייט מיט פאַרצעליינעטע טעלער און די קוילעטשן איבערגעדעקט מיט אַ געשטיקט טישטעכל.... געדענקסט די אידיליע אין _פֿישקע דעם קרומען_?

קלמן : פֿישקע דערציילט דאָרטן : "איך האָב בײַ איטלעכס שטיקל פֿיש, בײַ איטלעכן זופּ לאַקשן, בײַ איטלעכן ביסן פֿלייש און צימעס מיך דערמאָנט אין איר, ווער ווייסט, אויב זי נעבעך האָט דאָרט אַזאַ ווילטאָג ווי איך...."

סענדער : י.ל. פרץ אין "פֿאַרשטערטן שבת" : "האַלב שבת ! אַ בערגל מיסט בײַ דער טיר -- צום אַרויסוואַרפֿן. די לאַקשן ליגן אָפּגעשווענקט אין שיסל, מ'דאַרף זיי נאָר באַגיסן מיט אַ לעפֿל יויד, זיי זאָלן זיך ניט צוזאַמענקלעבן...."

קלמן : אין _ווינטשפֿינגערל_ : "דער טאַנדעטניק איז שוין נישט מער קיין הונט, ער איז אַ פּרינץ, עפעס האָט ער באַקומען אַ נײַע נשמה, אַ נײַע הויט. ער מאַכט קידוש, וואָשט זיך, זעצט זיך צום טיש, דאָס ווייב די פּרינצעסין און די קינדער אַרום אים, מ'שטופּט דעם גאָפּל, דעם לעפֿל און מ'כאַפּט אַ שטיקל פֿיש, אַ לאַקש, אַ ביינדל, אַ ביסל

צימעס -- אַזעלכע מאכלים, וואָס מ'האַט עס אַ גאַנצע וואָך אין די
אויגן נישט געזען...."

סענדער: אין דער הקדמה צו _שלמה רב חיימס_: "איז עס דען ווו
געהערט געוואָרן, אַז אין אַ געוויסער שעה, פֿרייטיק צו נאַכטס, אַ
שטייגער, זאָל אַ פֿאַלק ייִדן עסן פֿיש, לאָקשן און צימעס?"

נו, און נאָך דעם אַלעס זאָלן לאָקשן נישט זיין אַ ייִדישע
אייגנטימלעכקייט און אַ ייִדיש וואָרט?

בערל איז אָבער אַן עקשן. ניין און ניין און ניין.

קלמן: וואָס זענען זיינע אַרגומענטן?

סענדער: קוים, זאָגט ער, איז _לאָקשן_ נישטאָ אין דייִטשישן
ווערטערבוך, איז עס נישט קיין ייִדיש וואָרט.

איך ווייז אים אויף. נאָר איינער, אָט זע: "עס ניט די לאָקשן פֿאַר
שבת!", וואָרנט אַ ייִדיש גלייכווערטל (דאָס הייסט, 'באַנוץ נישט קיין
זאָך פֿאַר דער צייט'). אַן אַנדער גלייכווערטל דערציילט פֿון אַ בעל-
הביתטע אַ שלימזלניצע, אַז זי האָט אַמאָל אויסגעשריגן: "איבער די
זינדיקע לאָקשן האָב איך די ליבע הייליקע שול פֿאַרגעסן!". ווען
איינער קומט צוריק פֿונעם וועג מיט אַ פֿאַרשפּעטיקונג און "מאַכט
אַ שניט אין שבת", ווי מ'רופֿט עס, הייסט עס: "ער איז געקומען
מיטן דיזשעל אין די לאָקשן אַרײַן." ווען בײַ אַ זאָך איז דאָ אַ סך צו
טאָן, און ממשותדיקס האָט מען ווייניק דערפֿון, זאָגט מען: "אַ סך
זמירות און ווייניק לאָקשן."

קען דען געמאָלט זיין, אַז אַ געגנשטאַנד און זיין נאָמען, וואָס זענען
אַזוי געקניפט און געבונדן מיטן שבת-קדוש, זאָלן זיין נישט ייִדיש!?

קלמן: דער חסידישער רבי אין ישראל אַקסנפֿעלדס _גענאָרטער
וועלט_ עסט "לאָקשן מיט יויד" אויך אין מיטן וואָך....

סענדער: נאָך בעסער! אי שבת אי אין דער וואָכן, איז עס דאָך מכל-
שכן אַ ייִדיש זאָך!

קלמן : כאַפּ נישט, ס'איז נישט קיין הייסע לאַקשן! -- זאָגט מען אין קרעמעניץ איינעם, וואָס איז אזוי אומגעדולדיק ווי דו.

סענדער : נאָך אַ ווערטל מיט _לאַקשן_!

קלמן : פֿאַראַן מער.... "אַט אזוי קאַכט מען לאַקשן!" זאָגט מען קאַטאַוועסדיק, ווען מ'הויבט אָן צו פֿאַרשטיין אַ זאָך, וועלכע מ'האַט זיך פֿרֿיער נישט געקענט דערקלערן. -- כ'האַב אַמאָל געפֿרעגט אַ ייד אויס דרויע [דרויסק?], ווען טרעפֿט מען אים אין דער היים, האָט ער מיר געענטפֿערט : "כ'זאָל אזוי וויסן פֿון בייזע לאַקשן!" -- וועגן אַ נאַיווען, וואָס נעמט אַלץ אָן פֿאַר ריינעם אמת, זאָגט מען אין קרעמעניץ און אין אַנדערע שטעט : "ער מיינט, ס'איז תּוֹרַת לאַקש". (ער מיינט, אַז דאָס, וואָס דער און דער האָט אים געזאָגט [אָדער וואָס מ'האַט אים געשריבן ; דאָס, וואָס ער האָט געלייענט, וכדומה] איז תּוֹרַת לאַקש?). ערגעץ אַנדערש הייסט עס : _תּוֹרַת לאַקשן_.

לאַקש איז דאָס ערשטע גליד אין עטלעכע טיף ייִדישע צונויפֿגעשטעלטע ווערטער.

לאַקשן טאָפּ הייסט אין אַ סך ייִדישע קאַנטען די פּלי, אין וועלכער מ'באַקט דעם קוגל, -- אפֿשר דערפֿאַר, ווייל דער באַליבסטער פֿון אַלע מינים דאָס דאָזיקע געריכט איז דער לאַקשן קוגל.... אין קרעמעניץ פֿרעגט מען אויף קאַטאַוועס קליינע קינדער : "פֿאַרוואָס איז אַ לאַקשן טאָפּ אויבן ברייט און אונטן שמאָל, הלוואי וואָלט ער געווען אונטן שמאָל און אויבן ברייט?" מ'זאָגט דאָס גיך, דאָס קינד כאַפט זיך נישט און פֿאַרענטפֿערט די קשיא : "דער קוגל וואָלט נישט געקענט אַרויס!"

אין וואָסער ייִדישער שטוב איז נישטאָ קיין _לאַקשן ברעט_, אָט יענער וואָרשטאַט, אויף וועלכן מ'קנעט דאָס טייג, מ'וואָלגערט אויס אַ לאַקשנבלאַט און מ'בראַקט לאַקשן, פֿאַרפֿל וכדומה -- אַז מ'טרעט אַ וואָרשעווער יידן אָן אויפֿן פֿוס און מ'זאָגט אים "פּשעפּראַשאַם!" [פּאָל. _פּרזעפּראַסזאַם_ 'עכצוסע מע'] ענטפֿערט ער : "פּשעפּראַשאַם איז אַ לאַקשן ברעט!" -- און גיי, פֿאַרשטיי, פֿאַרוואָס!

איינער פֿון מרדכי ספעקטאָרס פֿערוואַנאַזשן טראָגט אין
פֿאַרטאַבאַק "אַ ביסל לאַקשן טאַבאַק."

__לאַקש__ איז אויף ייִדיש נישט בלויז מאַקאַראָן. דער וואָקאַבעל
האַט באַוויזן אַנצונעמען אין דער ייִדישער גאַס אויך אַנדערע
טייטשן.

__לאַקש__ הייסט אַ לאַנגער אויסערגעוויינטלעך מאַגערער מענטש,
מיט אומנאַטירלעך לאַנגע הענט און פֿיס. מ'זאָגט נאָך שטאַרקער:
__אַ לאַנגער לאַקש__. דערמיט ווערט שוין אויך געמיינט, אַז ער איז
'נישט קיין גרויסער חכם און נישט קיין קליינער נאַר'.

__לאַקש__ הייסט אין וואָלין בכלל אַ שוטה, אַ לעקיש, אַ לעמישקע,
אַ יאָקטאַן. אַ מעגעגע, אַ שמויגער, אַ שמענדע-פיגוצקע, אַ פעטעך --
און איינער פֿון די קלאַסישע טיפֿן, וואָס דער ייִדישער פֿאַלקס
הומאַר, וועלכער שוינט [שאַנעוועט] גאַרנישט, אפֿילו די כלי קדוש
נישט, האָט באַשאַפֿן, דער טיפֿ פֿון אַ רבֿ אַ טיפֿש, הייסט: __רבֿ יוסף
לאַקש אויס דראַזשנע אין פוילן__....

סענדער: אַזוי הייסט אַן אויסגעצייכנט פֿאַלקסביכל, וועלכעס כ'האַב
אַמאָל געלייענט.

קלמן: __לאַקש__ קומט פֿאַר אין אינטערעסאַנטע ספּעציפֿיש ייִדישע
רעדנסאַרטלעכע אויסדרוקן.

אין מענדעלע מוכר-ספֿרמס __דאָס קליין מענטשעלע__ (ווילנע, 1879),
אויף זײַט 62 ליינען מיר: "אַזוי יונג און קען שוין צונויפֿפֿירן
פֿלאַטקעס לאַקש בוידעם פֿולעצע!" -- __לאַקש__, בוידעם, פֿולעצע__
איז דאָ דאָס אייגענע, ווי 'זאַכן, וואָס נישט געשטויגען נישט
געפֿלויגען'; 'זאַכן, וואָס קלעבן זיך נישט איינס צום צווייטן'; 'באַבע
מעשיות, ליגנס', וכדומה.

אין זײַן __יודל__ (ווילנע 1875) זײַט 67:

"גלויבט אין שדים, אין טײַערע מצאצע, גלויבט אין לאַקש, אין
בוידעם, אין האַצע-קלאַצע"....

דאָס הייסט: אין שטותים, נאַרישקייטן.

טביה דער מילכיקער דערציילט: "און ווער שמועסט שבת בין איד
דאָך גאָר אַ מלך, קוק אַריין אין אַ ייִדישן ספֿר, אַ פרשה חומש, אַ
ביסל תרגום, תהילים, פרק, דאָס, יענץ, לאַקש, בוידעם".... דאָס,
יענץ, לאַקש, בוידעם_ איז גלייך ווי 'און אַזוי ווייטער', 'עט צעטעראַ',
'וכדומה', 'און דאָס גלייכן'....

סענדער: מערקווירדיק! און פֿון וואַנעט, זאָג מיר, נעמט זיך דאָס,
אַז ווילד פֿרעמדע ווערטער, ווי _לאַקש_, _בוידעם_, _פולעצע_,
ווערן צונויגעשמיט אין איין קערפער, אויף נישט צו שיידן זיך, אַזוי
צו זאָגן, ווערן אַ רעדנסאַרט, אַ גאַנגבאַרע שפראַך-מטבע,
אויסצודרוקן אַ באַגריף, אַ געדאַנק, אַן אידיע, וואָס האָט גאָר נישט
קיין שייכות צו קיינעם פֿון זיי?

קלמן: ווי אַנדערע ענלעכע רעדנסאַרטן, מוז אויך די זיין אַן
איבערבלייבעניש פֿון עפעס אַ פֿאַלקס-מעשעלע, אַ פֿאַלקס-
הומאַרעסקע, אַ פֿאַלקס-אַנעקדאָט, וואָס איז דער שליסל צו איר.
נישט קענענדיק דאָס מעשעלע, די הומאַרעסקע, דעם אַנעקדאָט, די
רעדנסאַרט האָבן מיר אויך נישט די מעגלעכקייט צו דעציפֿירען די
רעדנסאַרט; וואָס קלינגט דעריבער אין אונדזערע אויערן אַזוי
אויסטערליש....

סענדער: כּיפֿאַל דיר אַריין אין די רייד, וועלן מיר האָבן אַ סך
פֿרייד.... דאָכט זיך, צי נישט אין יאָר 1905, אין פעטערבורגער
פֿריינד איז געווען געדרוקט אַ פֿעליעטאַן....

קלמן: פֿון אַלעקסאַנדער ראַבינאַוויטש.

סענדער: יאָ, יאָ, מיטן נאָמען "לאַקשן." "ס'איז געווען אַ פֿאַליטישע
אַלעגאָריע: אויף די צאָרישע נאַהייקע ['אוהיפ']....

קלמן: וואָרן _לאַקשן_ הייסט אויף חדר לשון _רעבנס
קאַנטשיק_.... ער האָט נאָך אַ נאָמען: _ציפֿלינע_....

סענדער: הפֿלל, קורץ געברייטעט, לאַקשן....

קלמן: איז אַ טיף ייִדיש וואָרט....

סענדער: און איד האָב געוואונען....

קלמן : און דו האָסט פֿאַרשפּילט דאָס געוועט.

סענדער : !?

קלמן : פֿאַרמעליש גענומען, איז בערל גערעכט. לאַקשן איז לויט דער אָפּשטאַמונג נאָך אַ פֿרעמדוואָרט. די פּוילישע שפּראַך האָט מונדאַרטלעך : ל/אַקסזין (עין צאָל), ל/אַקסיני (מער צאָל), ל/אַקסזינאַ (אין צאָל), ל/אַקסזיני (מער צאָל), אין טאַפעלער טייטש : 1) לאַקשן (מאַקאַראָן), 2) קאַנטשיק.

אין קליינרוסישן [בעלאָרוסאַן] : ל/אַקסצחינאַ, ל/אַקשאַ -- אין קרעמעניץ האָב איך געהערט אַ ווערטל : קוילי מאַרינאַ -- לאַקשינילאַ !? (ווען האָט מאַרינאַ געגעסן לאַקשן !?) דאָס הייסט : 'ווי קומסט דאָס צו אים?' 'פֿון וואַנעט זאָל ער האָבן אַ השגה דערפֿון?' 'פֿון וואַנעט זאָל ער דאָס קענען און וויסן?' 'ווי האָט ער דאָס געקענט זען (הערן)?' 'פֿאַר זיין שטאַנד, פֿאַר זיין שטייגער איז דאָס צו אַ הויכע זאָך'. וכדומה. -- דאָס ווערטל איז אַ נאָענטער מחותן מיט : "ווי האָט אַ הונט אַ הויז?"

אין רוסישן : לאַקשהאַ (אין קורסקער קאַנט), לאַקשיני (אין דרום און מערבֿ רוסלאַנד), אין טייטש : שידאַוסקאַיַאַ לאַפּשאַ, לאַפּשערדאַק.

דער טאַטע פֿון די אַלע וואַקאַבלען איז דאָס טערקישע לאַקשע, לאַקשע.

דאָס ייִדישע געשטאַלט, ווי דאָס קליינרוסישע, איז נאָענטער צום טערקישן, ווי די פּוילישע געשטאַלטן. מעגלעך, אַז די פּוילישע שטאַמען פֿון ייִדישן -- פֿון לשון רבים (דערויף ווייסט אָן דער ח-- אין פּוילישן לשון יחיד). ס'קען אויך זיין, אַז דאָס טערקישע איז אַריין אין ייִדישן דורך דאָס אוקראַיִנישע, הגם די איבערזעצונג, וועלכער דער וואַקאַבעל באַקומט בייַ דאָלן, קען דינען פֿאַר אַ ווונק, אַז גיכער פֿאַרקערט : דאָס וואָרט איס אויס דעם ייִדישן אַריבער אין דאָס אוקראַיִנישע.

די טערקישע פֿורמען ווידער האָבן אַ פּערסישע געזע....

Transcription: Leah Krikun
Conversion: Refoyl Finkel
Copyediting: Leonard Prager
Mirl Schonhaut-Hirshan
Noyekh Miller